

ANATOMICKO-FYZIOLOGICKÉ VYSVETLOVANIE PAMÄŤOVÝCH PROCESOV ANDREJOM JASZLINSZKÝM

A. J. MARCINKECH, Pedagogická fakulta UK Trnava

MARCINKECH, A. J., A. Jaszlinský's Anatomic- Physiological Interpretation of Memory Processes. *Filozofia* 31, 1976, č. 6, s. 607—613

The paper deals with the views of Andrej Jaszlinský (1717—1783), Professor at Trnava University, concerning the memory processes that proceed from the dualistic treating of human personality and dependence of mental life upon anatomic-physiological knowledge of our body. At the same time it forms a part of progressive teaching of this philosopher. As the basis for memory activity Jaszlinský considered the traces of perception, imagination or other mental activity.

In this connection the paper describes also the doctrine about ideas and their origin as it was propagated by Jaszlinský.

The paper tries to be a modest contribution to the research of the history of science on our territory.

Z doteraz publikovaných prác je známe, že Andrej Jaszlinský (1717—1783), trnavský univerzitný profesor, kňaz a člen jezuitského rádu, ktorý bol doktorom a profesorom filozofie, prednášal na Trnavskej univerzite teológiu a filozofiu, na univerzite vo Viedni logiku, zastával vysoké akademické funkcie a bol aj rektorom. Zanechal aj bohatú publikačnú činnosť a je vzhľadom na svoju dobu progresívnym filozofom.

Z pokrokových črt učenia Andreja Jaszlinského sme poukázali najmä na jeho atomizmus, ktorý prevzal z filozofie francúzskeho filozofa a astronóma, kňaza a profesora viacerých univerzít Pierra Gassendiho (1592—1635), na jeho heliocentrizmus, ktorý prevzal z učenia poľského astronóma Mikuláša Kopernika (1473—1543), na jeho mechanizmus, ktorý prevzal z učenia anglického fyzika a tvorca klasickej mechaniky Isaaca Newtona (1642—1727), aj na jeho empirizmus a realizmus. Uviedli sme, že zavádzal do učenia na Trnavskej univerzite namiesto špekulatívnych úvah exaktné úvahy vo filozofickom i psychologickom myslení a učení. Centralizoval psychickú činnosť do mozgovej kôry a zatlačal tak do úzadia predchádzajúce teórie o lokalizácii duše a jej činnosti v celom tele, v každej jeho časti, prípadne v pineálnej žľaze. Ako príklad sme uviedli jeho poukazovanie na Reného Descarta, na prípad dievčaťa, ktorému amputovali ruku bez jeho vedomia a dievča si ďalej sťažovalo na bolesti v nej, hoci bolesť pociťovalo v mozgu a nie v ruke, ktorú už nemalo, alebo na prípad vyoperovania mozgu z voľa a jeho ďalších životných prejavov, prípadne stratu pamäti v dôsledku horúčky u mladého človeka, ktorá potom ovplyvnila jeho nervový systém či mozog. Odkazujeme na príspevok *Progresivita učenia Andreja Jaszlinského o percepcii* (*Filozofia*, 31, 1976, č. 1, s. 87—93), lebo najmä tam sme tieto poznatky o Andrejovi Jaszlinskom bližšie rozviedli.

Jedným zo znakov pokrokovosti učenia Andreja Jaszlinského v jeho dobe je aj skutočnosť, že sa usiluje vysvetľovať psychické procesy anatomicko-fyziolo-

logicky. Aby sme priblížili tento spôsob jeho myslenia, pokúsime sa teraz rozobrať jeho učenie o pamäti a na ňom demonštrovať už spomenutú progresívnu črtu v jeho učení.

Pamäť podľa Andreja Jaszlinszkého možno definovať ako duševnú schopnosť znovuvybaviť si to, čo sme vnímali v minulosti. Pritom zdôrazňoval, že sa to stáva bez aktivity vonkajších zmyslových orgánov, pomocou ktorých sme v minulosti vnímali znovuvybavený poznatok.

Vo svojich štúdiách sme už uviedli, že Andrej Jaszlinszký označoval ako *sensatio* percepciu objektov nadobúdanú pomocou vonkajších zmyslových orgánov a ako *sensio* percepciu nadobúdanú z nášho vnútra, ako je percepcia bolesti, pohybu a zmien našich orgánov a vôľových procesov. Pamäťové procesy od nich odlišoval, lebo ich nemožno porovnávať ani s jedným z nich. Tvoria iba akýsi podklad pre naše pamäťové procesy, lebo zanechávajú po sebe stopy v našich orgánoch, v ktorých prebiehajú.

Treba uviesť, že podľa dualistického učenia Andreja Jaszlinszkého subjektom či nositeľom všetkej duševnej činnosti, a teda aj percepčných i pamäťových duševných procesov, je duša lokalizovaná v mozgovej kôre, kde sa zbieha celý nervový systém. Vonkajšie objekty pôsobia na naše vonkajšie zmyslové orgány, pohyby v našich orgánoch pôsobia z nášho vnútra na nervový systém a všetko smeruje do mozgu ako centra. Tam lokalizuje dušu a tam vzniká vlastný psychický proces, percepcia. V centre mozgu, v mozgovej kôre, kde Andrej Jaszlinszký predpokladá sídlo duše, predpokladá aj zodpovedajúci telesný orgán, ktorý je spoločným zmyslovým orgánom (*commune sensorium*). V ňom sa sústreďujú všetky nervové procesy, z ktorých sa v duši vytvárajú percepčné a vôbec psychické procesy.

Pri percepčných alebo iných duševných procesoch ostanú stopy po nich v miestach, kde prebiehali, keď už zanikli. Pamäťou rozumel Andrej Jaszlinszký vzbudzovanie stôp v prejemnej hmote mozgu, tých stôp, ktoré tam ostali v priebehu už uvedených percepčných alebo aj iných duševných procesov. Pri takomto vzbudení vytvoria sa nám v spoločnom zmyslovom orgáne (*commune sensorium*) obrazy podobné tým, ktoré sme mali pri duševnom procese v minulosti. Duša sa nimi determinuje k vytváraniu podobných obrazov alebo predstáv. Do spoločného zmyslového orgánu pokračuje vzbudenie animálnymi dušami, ktoré sú v dutých nervových kanálikoch.

Andrej Jaszlinszký bol zástancom teórie animálnych duší. Za ich podstatu považoval veľmi jemnú tekutinu, ktorá vzniká z krvi a ktorá sa veľmi rýchlo pohybuje v nervových vláknach. Nervové vlákna sú totiž duté, akoby kanáliky boli naplnené touto veľmi jemnou tekutinou, ktorá prenáša procesy.

Spomenutá prejemná podstata v dutých nervových vláknach je dvojaká. Popri *spiritus animales*, ktoré spontánnymi pohybmi prenášajú procesy, sú tu aj *spiritus naturales* alebo vitálne. Tieto naturálne duše podnecujú procesy, ktoré nie sú duševnými procesmi, napr. tlkot srdca. Animálne duše vznikajú z krvi v mozgu, naturálne duše v mozočku.

Keď animálne duše vyvolajú v spoločnom zmyslovom orgáne obraz, nasleduje *sensatio* alebo *sensio* duše, čo zanechá v spoločnom zmyslovom orgáne

charakteristickú stopu. Vzbudenie týchto stôp je duševnou schopnosťou, pomocou ktorej si možno presne a jasne predstaviť, čo sme predtým vnímali, percipovali.

Z podnetu vybavených obrazov sa vybavujú aj podobné obrazy, ktoré sme percipovali spoločne s nimi zmyslami, čiže podobné sa združujú s podobnými. Stopy sa ľahko vzbudzujú pri nových podobných vnemoch, percepciách. V učení o stopách po percepcii sa Andrej Jaszlinszký odvolával na Pierra Gassendiho.

Aj keď Andrej Jaszlinszký zastáva teóriu animálnych duší, uvádza vo svojom učení aj druhú teóriu, podľa ktorej nervy sú veľmi pružné vlákna, kmitajúce ako struny na hudobných nástrojoch a prenášajúce procesy v našom tele kmitaním. Táto teória by nič nemenila na učení o stopách po percepcii. Napriek tomu Andrej Jaszlinszký sa kloní k predchádzajúcej teórii.

Andrej Jaszlinszký sa domnieva, že ak pamäť závisí od vzbudzovania stôp po predchádzajúcej percepcii, bude tým lepšia, čím sú orgány mozgu spôsobilejšie vytvárať a uchovávať tieto stopy. Totiž čím lepšie sa vytvoria a čím dlhšie sa udržia, tým ľahšie sa aj vzbudia.

Andrej Jaszlinszký uvádza, že deti majú lepšiu pamäť ako mládež alebo starci. Mozog mládeže je mäkkší, a preto vtlačené stopy sa ľahko vymažú. Starci majú v mozgu tvrdšie a pevnejšie nervové vlákna, ktoré si udržiavajú staršie percepcie, prípadne stopy po nich ako živšie.

Nervové vlákna v mozgu detí nie sú príliš tvrdé ani príliš mäkké. Preto stopy sa ľahko vtlačia a dlho sa udržia. Starci ľahko zabúdajú, čo percipujú, preto najčastejšie spomínajú na dávnejšie zážitky. Stopy z nich sa totiž v ich mozgu kedysi hlboko vtlačili a spoločne s nervovými vláknami stvrdli. Stvrdnuté neupadajú ľahko do zabudnutia.

Obyčajne sa stáva, že sa ľahko zabúda, čo sa ľahko vstúpilo do pamäti. Preto kto sa ťažko učí memorovať, naučené už tak ľahko nezabudne. Mozgové vlákna sú totiž tvrdšie, preto do nich vtlačené, vstepené stopy sa veľmi ťažko strácajú. Keď mozgové vlákna ľahko vstępujú stopy po percepcii, sú mäkkšie a plytšie, a preto sa do nich prijaté a v podobe stôp vstepené ľahko vymaže.

Zmyslová percepcia, samozrejme, zanecháva v mozgových vláknach hlbšie a živšie stopy ako naša obrazotvornosť. Preto si lepšie pamätáme, čo percipujeme zmyslami, ako to, čo v nás vytvorí obrazotvornosť. Lepšie sa pamätá zmyslová percepcia ako obrazy z našej obrazotvornosti. Obrazy obrazotvornosti sú slabšie ako obrazy percepcie, a preto aj ich účinky sú slabšie.

Vo svojom anatomicko-fyziologickom vysvetľovaní Andrej Jaszlinszký poukazoval aj na to, že vstepenie do pamäti sa upevňuje opakovaním. Opakovaním sa totiž prehľbujú a upevňujú stopy vo vláknach mozgu, ktoré sa hneď nevstúpili, alebo sa vstúpili slabo či plytko.

Pamäť sa zdokonaľuje cvičením. Andrej Jaszlinszký to vysvetľoval tak, že cvičením sa mozgové vlákna donucujú percipovať a prehľbovať stopy. Tak sa stávajú spôsobilejšími a priepustnejšími pre pohyb animálnych duší smerom k mozgu.

Andrej Jaszlinszký poukazoval aj na to, že telesné choroby oslabujú

aj pamäť. Vidí zrejmu súvislosť medzi pamäťou ako duševným procesom a stavom či činnosťou ľudského tela. Ozrejmuje to aj príkladmi.

Odvoláva sa na Plínia, podľa ktorého istý Riman utrpel počas choroby takú stratu pamäti, že nepoznal svoje vlastné meno. Z histórie univerzity z r. 1711 uvádza, že istý mladík v horúčke natoľko stratil pamäť, že sa musel znovu učiť svoj materinský jazyk.

Andrej Jaszlinszký usudzuje, že pôsobením choroby sa oslabujú stopy v mozgových vláknach, zanechané duševnými procesmi, avšak celkom sa nevymažú. Oslabnú zoslabnutím životaschopnosti animálnych duší natoľko, že sa v nich nemôžu vzbudiť. Po vyliečení z choroby sa však pamäť znovu nadobudne.

Andrej Jaszlinszký je presvedčený, že naša pamäť je založená na stopách, ktoré ostali v nervových vláknach mozgu po perцепcii alebo obrazotvornosti. Pripomína pritom učenie Pierra Gassendiho. Andrej Jaszlinszký však okrem uznávania existencie týchto stôp nevedel viac o nich zistiť, hoci sa mu to zdalo potrebné. Iste aj to bol jeden z dôvodov, pre ktoré pokladal za potrebné viac sa zaoberať anatóniou ľudského tela a osvojiť si čím viac znalostí z tejto oblasti.

Andrej Jaszlinszký vysvetľuje, že našej pamäti prekáža zabúdanie, ktoré jej oponuje. Stopy v pamäti postupom času slabnú, rozplynú sa a zanikajú. Keď sa niečo v pamäti rozplynie a úplne zanikne, možno to znovu nadobudnúť. Je to naša spomienka či nové vybavenie (recordatio). Stopy zasa ožijú či už pri perцепcii, pôsobením obrazotvornosti či inou myšlienkovou činnosťou. Čím sú naše telesné orgány zdravšie a spôsobilejšie, tým je zachovanie stôp a potom aj ich oživenie ľahšie a zabúdanie slabšie.

V tejto súvislosti treba uviesť, ako sa Andrej Jaszlinszký zamýšľal nad učením o našich ideách. V našej duševnej činnosti máme v sebe idey vecí, a preto aj schopnosť tieto idey v sebe uchovať. Vlastnú existenciu ideí odlišuje od duševnej schopnosti produkovať, prijímať alebo udržať ich v sebe.

Andrej Jaszlinszký rozoznáva idey vrodené a nadobudnuté. Existenciu vrodenných ideí, ako je idea boha ako prvotnej bytosti, idea pravdy, idea krásy, idea jednoty alebo iného podobného abstrakta, ktoré zástancovia vrodenných ideí takto označujú, spochybňuje. Prikláňa sa k mienke, že všetky idey sú nadobudnuté.

Naša duša v sebe vytvorila nielen ideu kameňa, ideu stromu, ideu maľby a pod., ktoré získala perцепciou, ale aj idey, ktoré sa označujú ako vrodené. Je to už spomenutá idea boha ako prvotnej bytosti, idea pravdy, krásy, idea jednoty a podobne.

Dušu totiž považuje za takú bytosť, ktorá je schopná produkovať idey. Potom ani nie je potrebné, aby boli niektoré z nich vrodené. Ak idey boha ako prvotnej bytosti, pravdy, krásy, jednoty a podobných abstrakt nie sú vytvorené schopnosťou našej duše, potom aj idey kameňa, stromu alebo maľby by sme mohli považovať za vrodené, a nie nadobudnuté. Ak má totiž naša duša schopnosť vytvoriť a uchovať v sebe idey kameňa, stromu alebo maľby, má aj schopnosť vytvoriť a v sebe udržať idey boha ako prvotnej bytosti, pravdy, krásy, jednoty alebo iného abstrakta, však sa zástancovia vrodenných ideí negujú.

Andrej Jaszlinszký uvádza, že idey vecí nadobúdame prostredníctvom zmyslovej percepcie, ku ktorej podnecujú objekty. Ostáva mu potom neobjasnené, ako sa môžu do nás dostávať vrodené idey. Musela by to byť forma či obraz objektu, ktorý je do duše vložený od jej prvého momentu života a trvalo v nej existuje. Muselo by to byť vložené Stvoriteľom alebo zmyslovou percepciou, prípadne inakšie. Tak už nemôže byť idea vrodená od prvého momentu života. Veď by bola vložená až po vzniku života duše.

Andrej Jaszlinszký poukazuje pritom na mienku okazionalistov, ktorí zastávajú existenciu vrodenej idey od samého boha, a nie zmyslovou percepciou, a to v spoločnom zmyslovom orgáne (*commune sensorium*). V takomto prípade by idey označované ako vrodené neboli vždy prítomné v duši trvalo. Vytvárali by sa v spoločnom zmyslovom orgáne nejakým pôsobením boha. Podľa toho by sa vrodené idey neodlišovali od nadobudnutých a nebolo by potom možné tvrdiť o nich, že sú vrodené, že ich máme už od narodenia.

Andrej Jaszlinszký zastáva stanovisko, že zmyslové poznanie predchádza všetko naše rozumové poznanie, a to aj pokiaľ ide o také idey ako idea boha, lebo aj jeho spoznanie závisí od našich zmyslov. V súvislosti s tým spomína príklad z histórie parížskej univerzity z r. 1703. Mladík bol hluchonemý do 24. alebo 25. roku svojho života a zrazu začal hovoriť. Avšak štyri alebo päť mesiacov predtým, ako začal hovoriť, počul zvuk zvonov, a vtedy mu nejaká tekutina vytekla z ľavého ucha. Potom začal riadne počuť na obe uši. Najprv teda počul slová a potom začal hovoriť. Keď tohto mladíka skúmali okrem iných učencov aj teológovia, či mal v sebe ideu boha, odpovedal negatívne, hoci bol vychovávaný v nábožensky založenej katolíckej rodine a vykonával niektoré náboženské úkony, ako je prežehnávanie, adorácia a podobne. Preto neobstojí, že by sme mali vrodennú ideu boha, ako si to predstavujú zástancovia vrodenej idey.

Aj z uvedeného Andrej Jaszlinszký vyvodzuje, že nijaké idey nemôžeme mať vrodené ako *lumen naturale*, ale všetky nadobúdame a závisia potom priamo alebo nepriamo od našich zmyslov. V tomto smere Andrej Jaszlinszký uznáva učenie epikurejcov a peripatetikov. Vie, že mnohí filozofi uznávajú vrodennú božiu ideu, ale pritom poukazuje na to, že táto idea sa spája so schopnosťou našej duše ľahko ju poznať.

Ako príklad závislosti našich ideí od zmyslových orgánov uvádza Andrej Jaszlinszký človeka nevidiaceho od narodenia. Nevidiaci od narodenia nevie si predstaviť farbu, a teda idea farby závisí od nášho zmyslového poznania, čiže od predchádzajúcej percepcie.

Pokiaľ ide o učenie, že máme v sebe dané princípy *lumine naturale* a len ich pomocou nadobúdame idey, poukazuje na skutočnosť, že tieto princípy by potom museli pôsobiť u každého rovnako. Pravdou je však skutočnosť, že nevidno rovnaké pôsobenie u detí ako u učených filozofov. Každý z nich má totiž značne rozdielne poznanie.

Rozobraná časť učenia Andreja Jaszlinszkého je v súlade s celkovým jeho učením o živote človeka. Dualistická ľudská osobnosť, vytvorená z duše a tela, predstavuje spolužitie oboch spomenutých realít, kde subjektom duševného ži-

vota je duša. K psychickým procesom musí však duša mať telo a pamäťové procesy, ako aj vytváranie a udržanie ideí sa deje akousi spoluprácou oboch lege unionis. Tomu zodpovedá aj fyzický influxionizmus Andreja Jaszlinszkého, ktorým vysvetľuje spôsob spolužitia dvoch realít, duše a tela tak, že vzájomne na seba pôsobia, vzájomne sa ovplyvňujú a závisia od seba. S tým súvisí aj jeho anatomicko-fyziologické vysvetľovanie pamäťových procesov, o čom sme v tejto štúdii uvažovali, a duševných procesov vôbec. Jeho učenie má progresívny charakter vzhľadom na svoju dobu.

Dnes už patrí učenie Andreja Jaszlinszkého histórii, ale tvorí jeden zo stupňov vývoja učenia o duševnom živote človeka. Preto je potrebné i užitočné ho skúmať a priblížiť dnešnému človeku.

LITERATÚRA

1. HORVÁTH, J. B.: Institutiones metaphysicae, quae in usum auditorum philosophiae conscripsit... Tyrnaviae 1771.
2. IVANCSICS, J.: Institutiones metaphysicae, in usum discipulorum conscriptae... Calissii 1769.
3. JASZLINSZKY, A.: Institutiones metaphysicae, in usum discipulorum concinnatae... Tyrnaviae 1755.
4. MARCINKECH, A. J.: Dualistické učenie v psychológii PhDr. Andreja Jaszlinszkého, profesora na Trnavskej univerzite. Zborník Pedagogickej fakulty UK. Psychológia 3, SPN, Bratislava 1972, s. 131—154.
5. MARCINKECH, A. J.: Der physische Influxionismus in der Lehre des Professors der ehemaligen Universität in Trnava. PhDr. Andrej Jaszlinszký. Zborník Pedagogickej fakulty UK. Psychológia 4, SPN, Bratislava 1972, s. 67—81.
6. MARCINKECH, A. J.: Progresivita učenia Andreja Jaszlinszkého o percepzii. Filozofia, 31, 1976, č. 1, s. 87—93.
7. MÜNZ, T.: Niektoré črty filozofie Andreja Jaszlinszkého. Otázky marxistickej filozofie, 18, 1963, č. 6.
8. MÜNZ, T.: Príspevok k zhodnoteniu ideového a vedeckého prelomu na Slovensku v 17. a 18. storočí. Z dejín vied a techniky na Slovensku III. VSAV, Bratislava 1964, s. 9—32.

АНАТОМИЧЕСКО-ФИЗИОЛОГИЧЕСКОЕ ОБЪЯСНЕНИЕ ПРОЦЕССОВ ПАМЯТИ АНДРЕЕМ ЯСЛИНСКИМ

А. Й. Марцинкех

В статье рассматривается учение Андрея Яслинского (1717—1783), профессора Трнавского университета, о процессах памяти, которое исходит из дуалистического понимания человеческой личности и зависимости душевной жизни от анатомическо-физиологических знаний о нашем теле, являясь частью прогрессивного для того времени учения этого философа. Основой деятельности памяти Андрей Яслинский считал следы, оставшиеся после перцепции, воображения или другой мыслительной деятельности.

В связи с проблемой памяти автор анализирует также учение этого философа об идеях и их происхождении.

Автор статьи пытается внести хотя бы скромный вклад в историю наук на нашей территории.

ANDREJ JASZLINSKY'S ANATOMISCH-PHYSIOLOGISCHE ERKLÄRUNG DER GEDÄCHTNISPROZESSE

A. J. Marcinkech

Diese Studie untersucht die Lehre Andrej Jaszlinsky's (1717—1783), eines Professor an der Tyrnauer Universität, über Gedächtnisprozesse. Seine Lehre beruht auf einer dualistischen Auffassung der menschlichen Persönlichkeit und der Abhängigkeit des seelischen Lebens von anatomisch-physiologischen Vorgängen in unseren Körper, was zu Lebzeiten des Philosophen eine progressive Lehre repräsentierte.

Andrej Jaszlinský betrachtete als Grundlage der Tätigkeit des Gedächtnisses Spuren, die Perzeption, Phantasie oder eine andere geistige Aktivität hinterlassen.

Im Zusammenhang mit dem Gedächtnis beachtet die vorliegende Studie auch die Lehre dieses Philosophen von den Ideen und ihren Ursprung.

Diese Studie möchte wenigstens in einem kleinen Ausmass zur Geschichte der Wissenschaft auf unserem Gebiet beitragen.